

Серію «Відомі та незвідані» засновано 2023 року

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ
ЦВІТ ЯБЛУНІ
Вибрані твори

Передмова й примітки *Олександра СКОПНЕНКА*,
кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Художнє оформлення *Альбіни КОЛЕСНІЧЕНКО*

Коцюбинський, Михайло.

К58 Цвіт яблуні. Вибрані твори / Михайло Коцюбинський. —
Київ : ВИДАВНИЦТВО РМ, 2026. — 320 с. : іл. — (Серія «Відомі
та незвідані»).

ISBN 978-617-8426-50-7.

ISBN 978-617-8248-72-7 (серія).

Михайло Коцюбинський (1864–1913) — один з найвідоміших модерністів кінця XIX — початку XX століття, майстер реалізму й імпресіонізму. Його твори — це акварелі, етюди та ескізи в прозі. Письменник змальовує світ так, що здається, начебто ми не читаємо текст, а споглядаємо картини, у яких кожна деталь символічна, кожен мазок покликаний відобразити емоцію, а композиція та пропорції ретельно вивірені. Коцюбинський не описує подій, а пропускає їх крізь свідомість героїв так, що ми бачимо звуки й чуємо кольори, відчуваємо сказане на дотик і поринаємо в багатоголосся, що витворює контраст або ж, навпаки, складається в гармонію. Саме тому творчість митця підкорює все нові й нові покоління читачів.

У нашому виданні вміщено найвідомішу прозу видатного письменника: «Тіні забутих предків» (1911), «Дорогою ціною» (1901), «Що записано в книгу життя» (1910), «На камені» (1902), «Intermezzo» (1908), «Цвіт яблуні» (1902), «Сон» (1911). Усі вони — знакові для української літератури й становлять найкращі зразки у своїх жанрах.

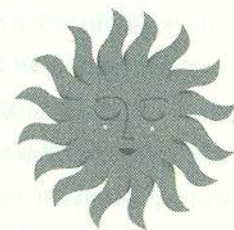
УДК 821.161.2-32

ISBN 978-617-8426-50-7

ISBN 978-617-8248-72-7 (серія)

© Колесніченко А. О., худ. оформ., 2026

© ТОВ «ВИДАВНИЦТВО РМ», 2026

Магія слова й образу
великого сонцепоклонника

*Як справжній художник великої міри, як натура наскрізь
артистична, Коцюбинський насамперед всюди шукає
і знаходить красу, але поза красою не цурається він,
як дехто робить, і інших так само потрібних проявів
життя. Краще сказавши, він скрізь і всюди вміє
знаходити ту красу, ту духову витонченість,
філігранність, якої сам був найкращим заступником.
Культурна людина par excellence¹, європеець з голови до
п'ят, він, можна сказати, був справжнім «аристократом
духа» в найкращому цього слова розумінні.*

Сергій Єфремов

Тексти Михайла Коцюбинського сповнені сонячного світла, внутрішнього й зовнішнього. Навіть ті твори письменника, що описують трагічні або гнітючі моменти людського існування, пронизані захмарним сяйвом, котре живить надію в похмурі часи. Захмарне сяйво посеред сірої буденщини може втішити, поманити під тягарем низького неба, розрадити

¹ Par excellence (латин.) — найвищого рівня (прим. ред.).

пригнічений погляд, піднесений догори, і цим підсилити розгублений дух, а може й цілковито засліпити, прорвавшись пасмом яскравого проміння крізь небесні перепони, і занурити в несподіване диво — тоді не можеш іти далі, стоїш і чекаєш, коли сяйво відпустить, бо воно з'являється й зникає раптово. М. Коцюбинський показує світ так, що здається, начебто ми читаємо не текст, а споглядаємо картину, де немає зайвих деталей, ретельно вивірені пропорції та композиція. Образи напрочуд стереоскопічні, не раз здається, що не лише бачиш перед собою, а й чуєш чи відчуваєш на дотик описане. Таке враження складається від творів М. Коцюбинського, написаних і в реалістичній, і в імпресіоністичній манерах. Скажімо, реченням *Поміж очеретяною кунєю, що тихо гойдалась угорі, виднівся клапоть сірих олив'яних хмар* («Дорогою ціною») передано більше ніж загальний настрій частини твору. У свідомості уважного читача постає фрагмент дійсності, котрий можна безкінечно довго естетизувати та сприймати як алегорію крихкості людського буття. Кіно, що, за словами Маршалла Маклуена, створило «світ всезагальної миті», може швидкоплинно зобразити цей епізод, але не дасть змоги побачити позачасової трагедії в безмовних знаках природи. Художня ж література, як і життя, тим і чудова, що через механізми вираження людської самосвідомості дозволяє безкінечно довго споглядати світ. Твори М. Коцюбинського візуальні й акустичні, чуттєві, настроєві, і цим, крім усього іншого, вони завойовують усе нові й нові покоління читачів.

М. Коцюбинський називав себе сонцепоклонником. Для письменника сонце більше ніж джерело світла. «Ти тільки гість в житті моїм, сонце, бажаний гість, і коли ти відходиш, я хапаюсь за тебе. Ловлю останній промінь на хмарах, продовжую тебе у вогні, в лампі, у феєрверках, збираю з квіток, з сміху дитини, з очей коханої. Коли ж ти гаснеш і тікаєш

від мене — творю твою подобу, даю наймення їй “ідеал” і ховаю у серці. І він мені світить», — писав М. Коцюбинський в «Intermezzo». Це стало кредо автора.

Без творів М. Коцюбинського не можна уявити канону вітчизняної художньої літератури. Причому письменник посів провідне місце в українській літературі ще за життя. За словами Ярослава Поліщука, «до 1913 року в критиці утвердилося розуміння таланту Михайла Коцюбинського як феномену, котрий слід оцінювати в широкому європейському контексті». Дослідник переконаний, що проза письменника набула етапного значення для розвитку новітньої літератури й має ознаки переходовості від реалізму до раннього модернізму. На думку науковця, формула «Коцюбинський-імпресіоніст» завузька для оцінки творчої самобутності видатного українського прозаїка». Саме поєднання у творчості М. Коцюбинського рис різних літературних течій і робить його прозу такою притягальною.

Письменник народився 5 (17) вересня 1864 року у Вінниці в родині дрібного урядовця. Батько, Михайло Матвійович, був губернським секретарем, а пізніше працював на нижчих провінційних посадах. Мати, Гликерія Максимівна (дівоче прізвище — Абаза), вийшла заміж проти волі своїх батьків за вдівця Михайла Коцюбинського, який мав двох дітей від першого шлюбу. Саме мати відіграла головну роль у вихованні майбутнього письменника. У своїх листах літератор згадував: «Мати з більш сталим, ніж у батька, характером, з складною, тонкою і глибокою душевною організацією, добра, незвичайно любляча, здатна на самопожертву, особливо для мене, якого дуже любить. Має добрий смак, благородні погляди, любить літературу і штуку¹, поглядів поступових.

¹ Штука (заст.) — мистецтво.

Я ріс під впливом матері, до якої завжди був ближчим, ніж до батька. Всі кажуть, що ми подібні не тільки з обличчя, але й характером і уподобаннями». М. Коцюбинський до семи років жив у Вінниці, а потім у різних селах і містах Поділля. Навчався спочатку вдома, пізніше — у школі в Барі, Шаргородському духовному училищі. М. Коцюбинський ріс улюбленцем родини. Українську мову вивчив від своєї няньки Хими та довколишніх селян. У 1881–1882 роках у Кам'янці-Подільському, готуючись до вступу до університету, зблизився з молоддю, що сповідувала ідеологію народництва. Жандарми викрили таємну народницьку організацію «Подільська дружина» й притягнули юного Михайла до слідства. З того часу й до кінця життя письменника за ним був установлений таємний поліцейний нагляд. 1881 року вступив до Кам'янець-Подільської семінарії, але через фінансові труднощі не зміг продовжити навчання. У дев'ятнадцятилітньому віці М. Коцюбинський змушений давати приватні лекції та взяти на себе обов'язки голови родини (1886 року помер його батько). 1891-го склав іспит на народного вчителя. Пізніше викладав, працював у пресі (у Житомирі), на різних державних посадах (у Чернігові). Був пов'язаний з більшістю провідних українських інтелектуалів того часу (Іваном Франком, Олександром Барвінським, Лесею Українкою та ін.). 1892 року став членом таємного «Братства тарасівців» — організації, що ставила собі за мету «плекання нації» шляхом просвіти й розвитку української культури. У братстві познайомився зі своєю майбутньою дружиною Вірою. Перекладав українською мовою твори Г. Гейне, А. Міцкевича, Е. Ожешко, Ф. Достоєвського, російською — оповідання І. Франка. М. Коцюбинський хоч і був залучений до громадських справ, але активної участі в політичних процесах не брав.

Помер 12 (25) квітня 1913 року в Києві. Похований у Чернігові.

Літературний доробок М. Коцюбинського найбільше відомий прозовими творами, проте літератор написав невелику кількість і віршованих текстів (здебільшого для дітей). У нашому виданні вміщено лише найвідомішу прозу письменника: «Тіні забутих предків» (1911), «Дорогою ціною» (1901), «Що записано в книгу життя» (1911), «На камені» (1902), «Intermezzo» (1908), «Цвіт яблуні» (1902), «Сон» (1911). Усі вони стали знаковими для української літератури і є найкращими зразками у своїх жанрах.

«Тіні забутих предків» — повість, сповнена магії традиційного й неприборканого життя Гуцульщини. Неоромантичний твір розповідає про трагічне кохання Івана та Марічки, що походять з ворожих родів. Дослідники розглядають твір як феноменальне явище в українській літературі, підкреслюють багаторівневу організацію змісту повісті. Звичайно, прочитання закодованого сенсу в тексті залежить від способу аналізу твору. У тексті можна вбачати складну реалізацію антропософських поглядів (Маріанна Кіяновська), метафоричність, засновану на міфомисленні письменника (Ірина Бестюк), та ін. Іван Дзюба називав «Тіні забутих предків» одним із найчарівніших творів М. Коцюбинського. Проте, незважаючи на різні способи інтерпретації, на думку Я. Поліщука, «глибоке, справді визначне проникнення М. Коцюбинського в найістотніші проблеми людської екзистенції робить повість “Тіні забутих предків” однаково актуальною для різних поколінь та верств читачів». Фактично письменник цим твором неначе вступає в діалог з найвидатнішими речниками світової літератури, які писали про кохання та крихкість людського існування водночас, про Ерос і Танатос як нерозривність

сущого. І все це зроблено на українському матеріалі, закоріненому в традиційну етнічну культуру.

Пригодницький сюжет для твору «Дорогою ціною» М. Коцюбинський узяв з національної історії: наприкінці XVIII — на початку XIX століття українці втікали від кріпацтва з північних і центральних земель на південь. Так поступово за Дунаєм, у турецьких володіннях, відновлювалися та з'являлися нові українські поселення. Повість можна назвати втіленням українського національного міфу про приборкання ворожого простору через пошуки свободи. На міфах такого типу побудовано, зокрема, літературу про освоєння Дикого Заходу, але для української літератури цей «Захід» був на півдні. «Дорогою ціною» прославляє волю, показує, що, здобуваючи свободу, людина ладна втратити найдорожче — життя. Остап і Соломія — головні персонажі цієї героїко-романтичної повісті — завдяки своїй рішучості й наполегливості закріпилися в галереї життєствердних образів української літератури. Для того щоб оцінити широту полотна твору, потрібно уявляти історичний контекст, з яким пов'язаний сюжет. Повесть написана в реалістичній манері й виразно поєднана з попереднім етапом розвитку української літератури.

Новела «Що записано в книгу життя» інтерпретує давній сюжет українського фольклору, у скарбниці котрого засвідчено низку казок, що розповідають, як дорослі діти вивозять старих німецьких батьків помирати посеред дикої природи. Проте автор подає крізь сюжет змаг у душі головного героя між зерном людяності та владою холодного розрахунку. Потап залишає в лісі помирати німецьку матір, а коли повертається додому, то кидається назад по неї. Кінцівка неначе обірвана, але дії героя дають трохи пожеврїти надії. Це твір про боротьбу в людині гуманістичної та егоїстичної природи.

Сюжет акварелі «На камені» зображує втечу кримсько-татарських закоханих Фатьми й Алі від влади закам'яних правил узвичаєного порядку. Трагічна романтична історія, убрана в екзотичні шати, стисло подана в імпресіоністичній манері. В українській літературі М. Коцюбинський створив найоригінальніші образи, пов'язані з кримськотатарським народом. Письменника можна вважати зачинателем сучасної рецепції кримськотатарської культури в нашому красному письменстві.

«Intermezzo» називають «архітвором української новелістики» (Я. Поліщук). Текст поєднує в собі елегійні, ліричні, патетичні й епічні мотиви. В «Intermezzo» письменник шукає джерело натхнення й оспівує красу як мірило своєї філософської системи й опертя в брутальному світі. Михайло Рудницький називав М. Коцюбинського «поетом у змаганні з прозою». Новела дає найбільше підстав для такого визначення. Для Симона Петлюри «Intermezzo» — це «симфонія звуків і симфонія барв». І багато дослідників указує на симфонізм новели. Найчастіше твір розглядають як імпресіоністичний текст.

«Цвіт яблуні» (автор назвав твір етюдом) — приголомшлива психологічна новела, що передає внутрішній стан героя під час умирання його улюбленої дитини. Складний твір, який дослідники розглядають у контексті пошуків основи творчості в моменти екзистенційної кризи. За словами Я. Поліщука, «смерть власної дитини в етюді М. Коцюбинського можемо сприймати як символічну проекцію акту творчості, що неодмінно домагається од автора жертви й живиться його конкретним болем та стражданням».

У новелі «Сон» М. Коцюбинський зафіксував своє замишування островом Капрі, на якому він лікувався 1909 року. Для письменника в останній період його життя це був край